

מאחורי הגדר

ח"נ ביאליק • נובלה – דפי עבודה לבגרות בספרות

יצרה: רוית ראש בן ישי

1. מהדורה למורה: תקציר, תשובות מופת, מחוון, מערכי שיעור
2. דף תלמיד: חלק א' הבנה • חלק ב' ניתוח • חלק ג' כתיבה בנוסח בגרות
3. כרטיס יציאה

מהדורה למורה – מאחורי הגדר

תקציר

פרבר העצים, שהיה פעם מקום של גנים ובוסתנים של נוכרים, הפך לשכונה יהודית צפופה. רק אלמנה נוכרייה אחת, שקוריפינשטשיכא, מסרבת למכור את חצרה ואת גנה, ומחזיקה בהם בעקשנות למרות ההצקות של השכנים. בביתה היא מגדלת נערה אסופית, מארינקא, ובחצר שומר עליה כלב אימתני בשם שקוריפין.

בחצר הסמוכה מתיישב חנינא-ליפא עם אשתו ציפא-לאה ובנם היחיד נח, שבאו מן הכפר. בין שתי החצרות מפרידה מחיצת קרשים גבוהה, ומהר מאוד פורצת ביניהן "מלחמת שכנים" של קללות, סטירות ואף משפט. נח, לעומת זאת, אינו מוצא את מקומו בחדר: לבו הולך אחר כלבים, סוסים וגנים, והמלמדים ממאסים בו.

יום אחד מגלה מארינקא, דרך חור בגדר, ערוגות קטנות שמישהו זרע בסתר, וכך היא פוגשת את נח. השניים נעשים ידידים: הם משוחחים דרך הנקב, ואחר כך נפגשים בקרפף ובגן ומשחקים יחד בסתר. נח שומע שקוראים למארינקא "אסופית" ושואל את אמו מה פירוש המילה; הוא רואה שהדודה מכה אותה ומרחם עליה.

הניכור בין העולמות מחריף. נח מסולק ממלמד למלמד, ובשבת אחת הוא אף עומד בראש הנערים הנוכרים במלחמת אבנים מול נערי השכונה היהודית. אביו לוקח אותו לאורווה ומכה אותו מכות קשות, ונח שוכב במיטה כחודשיים. כשהוא קם, הוא בודד: חבריו מתרחקים ממנו, ומארינקא כבר יוצאת לעבוד בשדה ככל הפועלות.

השנים עוברות. נח חוגג בר מצווה, ובגיל שמונה-עשרה הוא בחור צעיר, מסתגר ומשוטט לבדו. גם מארינקא גדלה, והזקנה שומרת עליה בעין פקוחה מפני "הילד" שמעבר לגדר. בליל שבת אחד נח פוגש את מארינקא מחוץ לשכונה, והיא אומרת "לאו", אך כל גופה אומר "הן".

באותו ליל שבת, בליל תמוז חם וירח מלא, נח אומר לאמו שיישן בעליית הגג של האורווה. אחרי שהשכונה נרדמת, עץ התפוח הנשען על הדיר מושיט לו שני תפוחים אדומים. נח קופץ מן הגג אל הגן, מארינקא וכלבה נגלים לו בין הצללים, והצריף "בולע" את שניהם בעוד הכלב שומר על הפתח.

הסיום קצר ואירוני: בשבת חנוכה נח נושא, בעזרת שדכן ובחופה וקידושין, "בתולה כשרה" – בת של מוכסן. בשבועות הוא מגיע עם אשתו החדשה לבית הוריו, ואחרי הסעודה, כשבני הזוג יושבים לבדם מאחורי הבית, עומדת מארינקא עם תינוק בזרועה מאחורי הגדר ומציצה דרך סדק.

משמעות הכותרת

גלוי: במישור הגלוי, הגדר היא מחיצת הקרשים הממשית שבין חצר המשפחה היהודית לחצר הנוכרייה. מאחוריה מתרחשים המפגשים הסודיים, ובסוף מארינקא עומדת מאחוריה ומציצה דרך סדק.

סמוי: במישור הסמוי, הגדר היא חומה דתית, חברתית ותרבותית בין יהודים לנוכרים, בין החדר לבין הטבע, ובין החוק לבין הלב. "מאחורי הגדר" נשארת גם האהבה עצמה – מוסתרת ומודחקת – ונשארים גם מי שהחברה דוחה: מארינקא והתינוק.

תשובות מופת

שאלה 1 – הסבירו את משמעות הכותרת "מאחורי הגדר" במישור הגלוי ובמישור הסמוי. התייחסו גם לסיום הנובלה.

טענה: במישור הגלוי הגדר היא מחיצת הקרשים בין שתי החצרות, ובמישור הסמוי היא חומה דתית וחברתית בין יהודים לנוכרים; הסיום מראה מי נשאר מאחוריה. ביסוס: הקשר בין הילדים מתחיל דרך נקב בגדר, כשמארינקא שואלת "מי הוא שזורע כאן?". בסוף הנובלה מארינקא עומדת עם התינוק בזרועה מאחורי הגדר "והציצה דרך סדק". הסבר: בגלוי, הגדר היא המקום הפיזי שבו מתרחשים המפגשים והמריבות בין השכנים. בסמוי, היא מבטאת את הגבול שהחברה היהודית ציירה: נח יכול לחצות אותו לרגע, אך בסוף הוא חוזר אל הצד "הכשר" ומתחתן כמנהג. הנקב, שהיה בתחילה פתח לקשר, הופך בסוף לסדק שדרכו מארינקא רק צופה מבחוץ. כך הכותרת מצביעה גם על מה שהחברה מסתירה: אהבה אמיתית, אישה ותינוק שנותרו מחוץ לסדר. סיכום: הכותרת מצמצמת את משמעות הנובלה כולה – גבול שהאהבה פורצת לרגע, וחברה שסוגרת אותו שוב על חשבון החלשים.

שאלה 2 – כיצד מעוצב הניגוד בין עולם השכונה היהודית לבין עולם הגן של הנוכרייה, ומה תפקידו בנובלה?

טענה: ביאליק מעמיד את השכונה היהודית הצפופה, הנוקשה והאלימה מול הגן הפורה והחופשי של הנוכרייה, והניגוד מסביר מדוע נח נמשך אל מעבר לגדר. ביסוס: בפתיחה המספר מתאר שכונה שבה "הכל נתיהד שם", צפופה ועסוקה במסחר, ואילו בחצר הזקנה יש גן אילן וירקות. נח, שלבו הולך אחר כלבים, סוסים וגנים, נמסר למלמד שיכור ומכה, ולעומת זאת בגן הוא רץ בין העצים, מוקף ריחות פירות וציוץ ציפורים. הסבר: השכונה מייצגת מסגרת שאינה רואה את נפשו של הילד – לימוד בכפייה, מריבות ומכות. הגן מייצג טבע, חושים וחופש, ושם נח מרגיש לראשונה מאושר. לכן האהבה למארינקא אינה רק משיכה לנערה, אלא גם כמיהה לעולם אחר. עם זאת, הגן גם מקום של סכנה וחטא – בו מתרחש לילה שמסתיים בנישול מארינקא. סיכום: הניגוד בין שני העולמות הוא שלד הנובלה: הוא מסביר את מעשי נח ומבקר את המסגרת הנוקשה שדחפה אותו אל מעבר לגדר ואחר כך החזירה אותו בכוח.

שאלה 3 – מה תפקידו של סיום הנובלה? התייחסו לאמצעי אמנותי אחד לפחות.

טענה: הסיום הקצר והאירוני חושף את המחיר של הסדר החברתי: נח חוזר אל הנורמה, ומארינקא נשארת מנודה עם תינוק. ביסוס: הפסקה האחרונה נפתחת בפנייה "אין אתם יודעים את נפש האדם מפרבר העצים", ומספרת שנח נשא "בתולה כשרה בת מוכסן אחד", בחופה וקידושין. בשבועות, כשבני הזוג יושבים לבדם, מארינקא עם התינוק מציצה דרך סדק. הסבר: האמצעי המרכזי הוא אירוניה. הלשון החגיגית והדתית ("כשרה", "כדת משה וישראל") מתנגשת בתמונה של האם הצעירה והתינוק שמאחורי הגדר. גם קיצור הזמן – חודשים שלמים בשורות ספורות – מבליט את הקלות שבה החברה "מסדרת" את העניינים ומשכיחה את

מה שקרה. המספר אינו מגנה במפורש, והשתיקה עצמה זועקת. סיכום: הסיום הופך סיפור אהבה לביקורת חברתית חריפה: הגדר נשארת עומדת, ומי שמשלמת את המחיר היא החלשה מכולן.

שאלה 4 – אפיינו את דמותו של נח והסבירו אם לדעתכם הוא קורבן של החברה או אחראי למעשיו.

טענה: נח הוא דמות של מורד חולמני שאוהב טבע וחופש, אך בסופו של דבר נכנע; הוא גם קורבן של החברה וגם אחראי לגורלה של מארינקא. ביסוס: לבו של נח הולך אחר כלבים, סוסים וגנים, והמלמדים אינם רוצים לקבלו. כשהוא מצטרף לנערים הנוכרים, אביו מכה אותו באורווה, והוא שוכב במיטה כחודשיים. בסוף הוא נושא "בתולה כשרה" בעזרת שדכן, ומארינקא נשארת עם תינוק מאחורי הגדר. הסבר: מצד אחד, החברה מעצבת את נח בכוח – החדר האלים, מכות האב והבדידות שאחריהן מראים עד כמה צר המקום לילד שונה. מצד אחר, הוא אינו רק קורבן: הוא בחר לחצות את הגדר באותו לילה, ואחר כך בחר לשתוק ולהינשא, בלי לשאת באחריות כלפי מארינקא. השתיקה של המספר על רגשותיו בסוף משאירה אותו בצד ה"נוח" של הגדר. סיכום: נח הוא דמות מורכבת; הנובלה מעוררת חמלה כלפיו, אך גם שואלת שאלה מוסרית קשה על מי שנכנע לחברה ומשאיר אחרים לשלם את המחיר.

מחוון לשאלת הכתיבה (25 נק׳)

רכיב	נקודות
טענה מרכזית ברורה שעונה בדיוק על השאלה	5
ביסוס: לפחות שתי דוגמאות מדויקות מהיצירה (ציטוט קצר או תיאור רגע)	8
הסבר: קישור כל דוגמה לטענה – למה היא מוכיחה אותה	7
שימוש נכון במושגים ספרותיים (מספר, ניגוד, סמל, אירוניה…)	3
מבנה, לשון וסיכום שחוזר לטענה	2
סה״כ	25

מערך שיעור – 45 דקות

דקות	שלב	מה עושים
0–5	פתיחה: תמונה של גדר	מה גדר עושה? מגינה, מפרידה, מסתירה – סיעור מוחות קצר על הלוח.
5–13	קריאת הפתיחה	קריאת קטע הפתיחה; זיהוי האירוניה ב"הכל נתיהד שם" ובתיאור השכונה מול החצר העקשנית.
13–23	ציר עלילה	בזוגות: מסדרים כרטיסיות אירועים מרכזיים ומסמנים איפה מופיעה הגדר בכל שלב.
23–32	קריאת הסיום	קריאת פסקת הסיום; דיון באירוניה: "בתולה כשרה" מול מארינקא והתינוק.

דקות	שלב	מה עושים
32–42	כתיבת פסקה	כתיבת תשובה קצרה על משמעות הכותרת בשני מישורים, עם ציטוט אחד.
42–45	כרטיס יציאה	"איזו גדר בחברה שלנו הייתם רוצים לפתוח?" – משפט אחד, שיתוף רשות.

שיעור כפול – 90 דקות

דקות	שלב	מה עושים
0–10	פתיחה ורקע	ביאליק כמספר; העיירה במזרח אירופה; מושגים: נובלה, מספר יודע-כול, אירוניה.
10–25	קריאת קטעי מפתח	קריאת הפתיחה, פגישת הנקב וליל התמוז; סימון לשון מקורות וביטויי יידיש.
25–40	קבוצות דמויות	כל קבוצה בונה כרטיס דמות: נח, מארינקא, שקוריפינשטשיכא, חנינא-ליפא וציפא-לאה, והכלב.
40–52	תחנות סמלים	גדר, נקב וסדק, גן ועץ תפוח, כלב, ירח מלא – כל תחנה כותבת משמעות וציטוט קצר.
52–62	דיון: קורבן או אחראי?	דיון מובנה בשתי עמדות על נח, בהקשבה ובכבוד.
62–82	תרגול שאלת בגרות	כתיבת תשובה על תפקיד הסיום; השוואה לתשובת מופת והערכה עצמית לפי המחוון.
82–90	סיכום וכרטיס יציאה	"מכתב שלא נשלח": שני משפטים ממארינקא לנח או מנח למארינקא. שיתוף רשות.

התאמות

- חנ"מ: לחלק את חלק ג' למקטעים, לתת את פתיחי המשפטים, בלי הגבלת זמן; בחלק א' – 3 אפשרויות בלבד.
- עולים: להקריא את הסיכום הפשוט, להצמיד את מילון המונחים, לאפשר מילון דו-לשוני.

מפתח לחלק א'

1. מה מפריד בין החצר של נח לחצר של מארינקא? – גדר
2. איפה נח ומארינקא נפגשים בפעם הראשונה? – דרך חור בגדר
3. מה נח אוהב? – טבע, גנים ובעלי חיים
4. מה קורה בסוף הסיפור? – נח מתחתן עם אישה אחרת

דף תלמיד – מאחורי הגדר

שם: _____ **כיתה:** _____ **תאריך:** _____

מאחורי הגדר / ח"נ ביאליק. היצירה בנחלת הכלל.

חלק א' – הבנה

1. מה מפריד בין החצר של נח לחצר של מארינקא?

א) נהר ב) גדר ג) רחוב גדול

2. איפה נח ומארינקא נפגשים בפעם הראשונה?

א) דרך חור בגדר ב) בבית הכנסת ג) בשוק

3. מה נח אוהב?

א) ללמוד בחדר כל היום ב) טבע, גנים ובעלי חיים ג) לריב עם השכנים

4. מה קורה בסוף הסיפור?

א) נח ומארינקא מתחתנים ב) מארינקא עוזבת לעיר ג) נח מתחתן עם אישה אחרת

5. תארו במשפט או שניים את הדמות "נח".

_____

_____

_____

חלק ב' – ניתוח

השלימו את הטבלה: היכן מופיע האמצעי ביצירה, ומה הוא תורם?

אמצעי	היכן ביצירה	מה הוא תורם
סמל		
אירוניה		
לשון מקרא/שיבוץ		
האנשה		

משמעות הכותרת

מישור גלוי:

מישור סמוי:

חלק ג' – כתיבה בנוסח בגרות

הסבירו את משמעות הכותרת "מאחורי הגדר" במישור הגלוי ובמישור הסמוי. התייחסו גם לסיום הנובלה.

בונים תשובה

1. טענה – משפט שעונה על השאלה
2. ביסוס – שתי דוגמאות (ציטוט של עד 8 מילים)
3. הסבר – מה כל דוגמה מוכיחה
4. סיכום – חזרה לטענה

פתיחי משפטים: הגדר בסיפור מסמלת... / נח מרגיש... כי... / בסוף הסיפור מארינקא... / המשפט "..." מראה ש...

כרטיס יציאה – מאחורי הגדר

- דבר אחד חדש שלמדתי היום:
- שאלה אחת שעדיין מעסיקה אותי:
- מ-1 עד 5, עד כמה אני מרגיש/ה מוכן/ה לשאלה כזו בבחינה? ___